

Jari-Matti Kuusela

Iin Illinsaaren Kiviharju W – myöhäisrautakautinen löytöpaikka

Illinsaari Kiviharju W i Ijo – en fyndplats från sen järnålder

Sommaren 2016 utförde Uleåborgs universitets läroämne i arkeologi utgrävningar på Illinsaari i Ijo. Undersökningarna gällde en fyndplats där det året tidigare hade hittats ett järnålders metallfynd. Utgrävningarna bekräftade att det finns en liten och skarpt avgränsad fornlämning på platsen. Utgående från fynden – metallföremålen och fragmenten av dessa, glaspärlorna och de brända benen – samt platsens övriga karaktär har lämningen tolkats som en kremeringsplats. Enligt radiokoldateringen kan den dateras till slutet av vikingatiden.

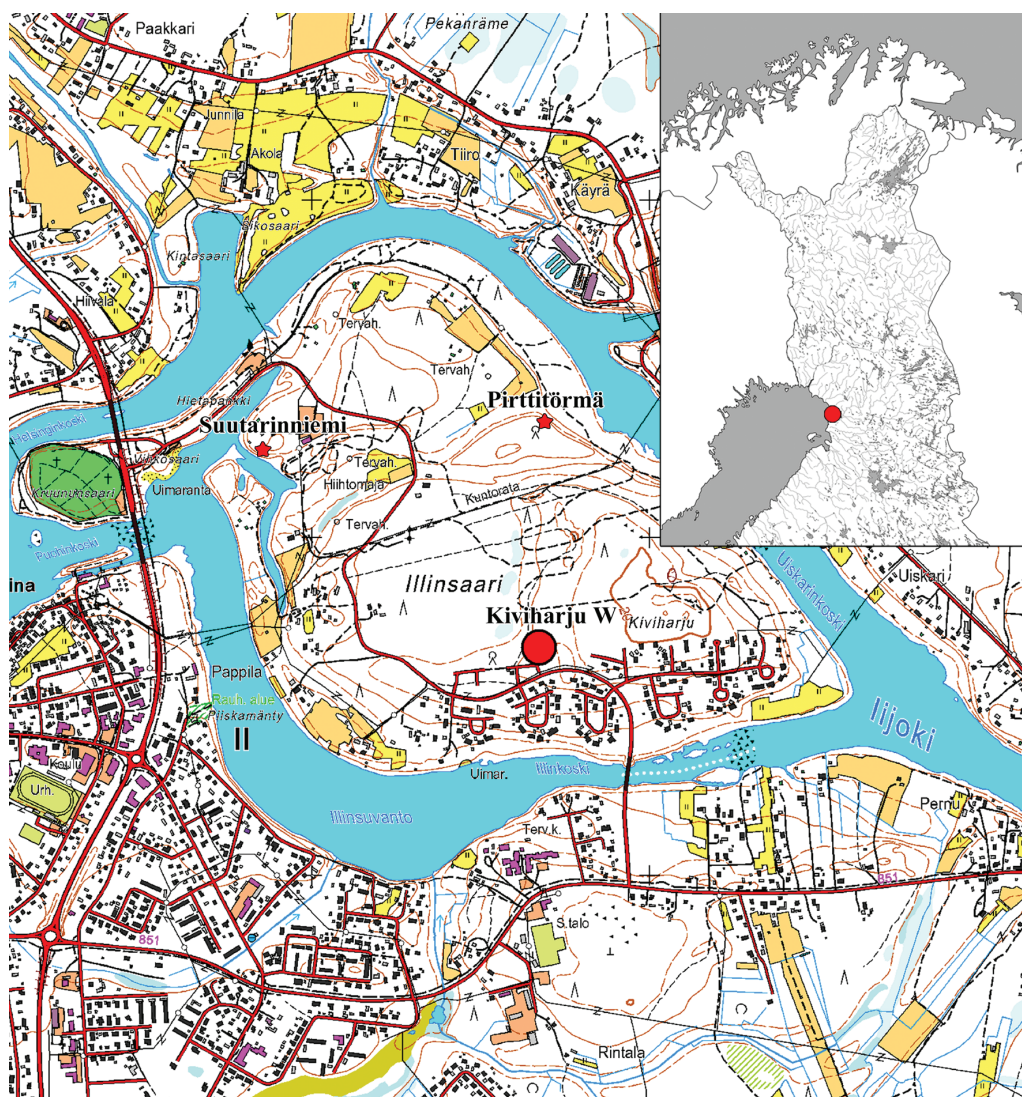
Johdanto

Syksyllä 2015 iiläinen metallinpaljastin-harrastaja löysi useita rautakautisia metalliesineitä Iin Illinsaaresta – lähellä Iin keskustaa sijaitsevasta suuresta Ijoen saaresta (Kuva 1). Harrastaja kaivoi kohteelta toistakymmentä löytöä, jotka on luetteloitu kuudelle, yhdeksälle tai kymmenelle alanumerolle päänumeron KM 40717 alle. Mika Sarkkisen (2016: 2) tarkastuskertomuksessa alanumeroiden määräksi mainitaan yhdeksän, muinaisjäänösrekisterissä kymmenen (Museovirasto 2017) ja löydöt syyskuussa 2016 Museoviraston tiloissa kuvanneen Janne P. Ikäheimon (2016) muistiiinpanoissa kuusi. Alanumeroiden oikeasta määrästä riippumatta, yksittäisiä löytöjä on kuitenkin reilusti toistakymmentä ja ne sisältävät pronssisen hevosenkenkäsoljen, pronssihelan katkelman, rautaisen veitsenterän, rautaisen terän – mahdollisesti

nuolenkärjen – rautavartaan kappaleen sekä useita pronssipellin kappaleita, jotka lienevät pronssiastiasta (Ikäheimo 2016). Ikäheimon muistiiinpanojen mukaan osassa löytöjä on havaittavissa palamisen merkkejä.

Harrastaja oli kaivanut löydöt kolmesta eri löytökohdasta, jotka paikan tuoreeltaan tarkastanut Pohjois-Pohjanmaan museon arkeologi Mika Sarkkinen merkitsi kolikoin. Tarkastuksen yhteydessä Sarkkinen (2016: 2) totesi, ettei kohteella ollut havaittavissa mitään maanpäälle ulottuvaa merkkiä kiinteästä muinaisjäänöksestä. Löytö ei ollut varsinaisesti yllättävä, sillä Illinsaaresta on viime vuosina löydetty merkittäviä myöhäisrautakautisia/keskiaikaisia kohteita kuten Suutarinnien kalmisto (Kuusela et al. 2013; Kuusela 2015) ja Pirttitörmän asuinpaikka (Hakamäki & Ikäheimo 2015).

Oulun yliopiston arkeologien tietoon kohde tuli lokakuussa 2015, ja se

Kuva 1. Illinsaari 7 (Kiviharju W) peruskartalla. Karttaan merkitty myös Suutarinniemen kalmisto ja Pirttitörmän asuinpaikka. (Pohjakartta © Maanmittauslaitos, lisenssi: 2017, CC BY 4.0)

päätettiin tutkia seuraavan vuoden maastokaudella tuolloin Oulun yliopistossa käynnissä olleen Koneen Säätiön rahoittaman Sisämaa ja Rannikko Pohjois-Suomen rautakauden löytöjen valossa -projektin varoin. Kaivaus toteutettiin suunnitelman mukaisesti kesäkuussa 2016 kirjoittajan johdolla (Kuusela 2016).

Kiviharju W

Kohde – nimeltään Illinsaari 7 (Kiviharju W) – sijaitsee Illinsaaren eteläpuolella, noin 300 m Kiviharju-nimisestä mäestä länteen. Pirttitörmän asuinpaikka sijaitsee kohteesta 660 m pohjoiseen ja Suutarinniemen kalmisto noin kilometrin länsiluoteeseen (Kuva 1). Kahdesta edellä mainitusta kohteesta poiketen, Kiviharju W sijaitsee lähellä asutusta ja sen ympäristöä on raskaalla kädellä muokattu – kohteen

länsipuolinen tontti on äestetty arviolta 30 vuotta sitten ja pohjoispuoli vastikään, kun taas kohteen eteläpuolella sijaitseva tontti on kuorittu ja tasattu asuinrakennuksia varten (Sarkkinen 2016: 1). Ainoastaan kohteen itäpuolinen alue on säilynyt suuremmitta muokkauksista.

Ennen kaivausta alueella ei havaittu, Sarkkisen kertoman mukaisesti, mitään maan pinnalle näkyvää merkkiä kiinteästä muinaisjäännöksestä. Maasto oli kohtuullisen tasaista lievästi aaltoilevaa hiekkakangasta, jossa esimerkiksi maan pinnalle ulottuvat kiveykset tms. olisivat näkyneet selkeästi (Kuva 2). Äestettyjen/muokattujen alueiden tarkastelu ei myöskään paljastanut mitään merkkejä muinaisjäännöksestä. Pienen etsimisen jälkeen metallinpaljastinharrastajan tekemät pistot löytyivät kohtuullisen helposti, ja kaivausalue asetoitiin niiden mukaisesti.

Kuva 2. Esineiden löytöpaikka kuvattuna keväällä 2016. Kuva kohti etelää. (Kuva: Jari-Matti Kuusela)

Muinaisjäännös

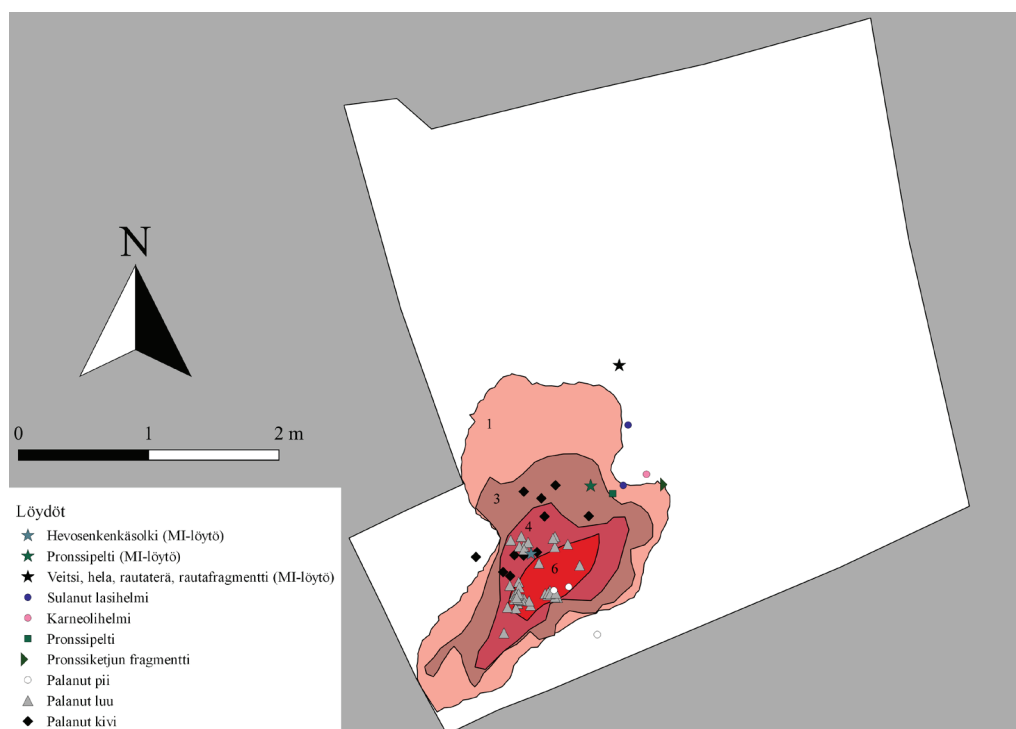
Kaivaus paljasti alueelta pienen ja kohtuullisen tarkkarajaisen ihmisen aiheuttaman häiriön, joka muodostui lähinnä selkeästä ja osittain noensekaisesta palaneen hiekan alueesta, jonka ympäristöön löydöt sijoituivat (Kuva 3). Ilmiö ei ulottunut syvälle – vain noin 6 cm syvyyteen hiekan pinnasta laskettuna. Kaikki kaivauksen löydöt tehtiin myös hyvin pinnasta – noin 1–3 cm syvyydestä.

Palaneen hiekan aluetta lukuun ottamatta kaivausalueelta ei todettu mitään ihmistoiminnan jälkiä ja ympäristössä tehdyt kairaukset – sekä edellä mainitut muokattujen alueiden tarkastukset – viittaavat

siihen, että mikäli alueella on lisää vastavia jäännöksiä, ne sijainnevat kohtuullisen kaukana toisistaan ja ovat mahdollisesti pesäkkeisiä.

Löytöaineisto ja ajoitus

Kaivauksessa löydettiin parikymmentä grammaa hyvin pieneksi silpuksi palanutta luuta, palaneita piin palasia, kaksi sulanutta lasimassahelmeä, yksi palamaton karneolihelmi, katkelma pronssiketjua ja pieni palanen pronssipeltiä (KM 41106: 1–48). Löytöjen levintä suhteessa kaivauksessa havaittuun palaneen hiekan alueeseen on esitetty Kuvassa 3.

Kuva 3. Kaivauksessa havaittu palaneen hiekan keskittymä sekä löytöjen levintä. Numerot indikoivat palaneen hiekan kerroksen syvyyttä hiekkamaan pinnasta senttimetreinä. (Kartta: Jari-Matti Kuusela)

Koska Sarkkinen oli merkinnyt metallinilmaisimella löydettyjen esineiden löytöpaikat kolikoilla, myös näiden löytöjen summittaiset löytökohdat kyettiin paikallistamaan kaivauksen aikana. Ottaen huomioon, että harrastajan Sarkkiselle osoittamia löytökohtia oli vain kolme, mutta löytöjä toistakymmentä, ei niiden tarkasta suhteesta kaivauslöytöihin voida kuitenkaan olla varmoja. Tämä on jälleen esimerkki metallinilmaisinharrastuksessa ilmenneestä vaarallisesta tendenssistä, jossa löytöjä poistetaan kontekstistaan huomattava määrä ennen kuin kaivaminen lopetetaan (ks. Häkälä & Sorvali 2017).

Uppsalan yliopiston ajoituslaboratoriossa teetetyt radiohiiliajoituksen¹ perusteella kohde ajoittuu viikinkiajan loppuun. Tämä on potentiaalisesti vanhin Illinsaaresta tähän mennessä saatu ajoitus, tosin Suutarinniemen kalmiston kahden polttohaudan ajoitukset mahdollistavat samanaikaisuuden.²

Tulkinta – kremaatiopaikka?

On kohtuullisen selvää, ettei Kiviharju W ole polttohauta tai asuinpaikka. Hauta-antimiksi soveltuvien löytöjensä ja palaneen luun perusteella sen voisi toki nimetä polttohau-daksi, mutta tämä ei vaikuta olevan pätevä tulkinta yhdestä ilmeisestä syystä – Illinsaaresta tunnetaan myöhäisrautakautisia polttohautoja, eivätkä ne muistuta laisinkaan nyt kaivettua kohdetta (ks. Kuusela 2015: 10–14; Kuusela et al. 2016: 188–189). Asuinpaikaksi kohde ei puolestaan sovi, koska se on hyvin pieni ja tarkkarajainen – maa palaneen hiekan keskittymän ympärillä oli täysin puhdasta eikä lähialueilta havaittu merkkejä muinaisjäännöksestä. Tämän lisäksi, kuten polttohautojen kohdalla, Illinsaaresta tunnetaan myöhäisrautakautinen/varhaiskeski-aikainen asuinpaikka, eikä se juuri muistuta Kiviharju W:tä (ks. Hakamäki & Ikäheimo 2015).

Kremaatiopaikaksi Kiviharju W sopisi verrattain hyvin. Palaneen hiekan alue sopii hautarovion synnyttämäksi, mitä myös löytöaineisto tukee, koska osa löydöistä on ollut tulella. Mikäli Kiviharju W:n piirteitä verrataan virolaisarkeologien Tönno Jonuksin ja Marge Konsan (2007) tutkimukseen, havaitaan yhteensopivuuksien lisääntyvän. Jonuks ja Konsa esimerkiksi huomauttavat, kuinka korkein mahdollinen kohta ei ole roviolle paras mahdollinen paikka hyvän polttotuloksen saavuttamiseksi, johtuen tuulen häiritsevästä vaikutuksesta (Jonuks & Konsa 2007: 104–105). Tämä pitää paikkansa Kiviharju W:n kohdalla – Illinsaaren korkein kohta sijaitsee noin 300 metriä itään Kiviharju W:n sijaitessa kohtuullisen tasaaisessa maastossa. Jonuks ja Konsa huomauttavat myös, kuinka hautarovion vaikutus roviolle mukana oleviin esineisiin voi olla hyvin vaihteleva osan tuhoutuessa tulella varsinkin pahoin ja osan pysyessä lähestulkoon ehjinä (Jonuks & Konsa 2007: 105), mikä sopii Kiviharju W:n löytöihin. Myös palaneen hiekan alueen koko – n. 2,7 x 1,5 m leveimmältä ja 2,7 x 0,8 m kapeimmalta kohdalta – sopii roviolle. Jonuksin ja Konsan koerovio oli kooltaan 1,75 x 1,2 m (Jonuks & Konsa 2007: 104).

Myös välilliset seikat puoltavat Kiviharju W:n tulkintaa kremaatiopaikaksi – Suutarinniemen kalmistosta löydetty polttohau-dat eivät olleet polttopaikoillaan – luut oli kerätty talteen huomattavan nokimäärän kanssa ja haudattu mahdollisesti jonkinlaisessa astiassa tai pussissa. Tämä tarkoittaa sitä, että varsinainen ruumiin polttaminen on tapahtunut muualla. Myös Kiviharju W:n ja Suutarinniemen polttohautojen ajoitukset – jotka käyvät yksiin kohtuullisen hyvin, vaikka Suutarinniemen polttohau-dat todennäköisesti jonkin verran nuorempia ovatkin – tukevat sitä, että Kiviharju W:n voi tulkita kremaatiopaikaksi.

Mielenkiintoinen piirre on hauta-antimien ilmeisen vaihteleva kohtelu. Suutarinniemen kaksi polttohautaa erosivat toisistaan siinä, että suurempi polttohauta 2 oli vailla löytöjä, kun taas pienempi – sekundäärissä kontekstissa oleva (Kuusela 2015: 22) – polttohauta 1 oli verrattain runsaslöytöinen (Kuusela et al. 2013: 130). Konsa ja Jonuks mainitsevat kuinka kremaatiokokeen jälkeen – huolimatta huolellisesta tuhkan läpikäynnistä – osa roviolla olleista metalliesineistä jäi löytämättä ilman metallinilmaisinta (Jonuks & Konsa 2007: 105). Kiviharju W:n kohdalla pidän kuitenkin hiukan epätodennäköisenä selityksenä sitä, että esineitä ei olisi löydetty rovionpaikkaa puhdistettaessa, koska osa niistä oli kooltaan kohtuullisen suuria. Toki on mahdollista, että esineet olisivat voineet jäädä esimerkiksi osittain palaneen roviopuun alle – joka sittemmin olisi hävinnyt niin, ettei siitä ollut enää havaittavissa jälkeä kaivauksen yhteydessä – mutta yhtä lailla mahdollista on, että esineet – tai osa esineistä – jätettiin roviopaikalle tarkoituksella. Suutarinniemen esimerkin perusteella vaikuttaisi siltä, että käytäntö hauta-antimien sijoittamisesta polttohautoihin on vaihdellut.

merkiksi pohjoisten hautauskäytäntöjen tutkimukseen kyseisenä aikana – mikäli tulkinta kohteen funktiosta kremaatiopaikkana pitää paikkansa. Tämä ei tietenkään tarkoita sitä, että Kiviharju W olisi arvoton – kulttuuriperintökohteena sillä on huomattava itseisarvo ja sen avulla Illinsaaren myöhäisrautakautista ”tarinaa” on mahdollista värittää jälleen yhdellä kapaleella.

Lopuksi

Objektiivisesti asiaa tarkasteltaessa, on myönnettävä, että Kiviharju W ei kohteena tuo kovinkaan paljon uutta Pohjois-Suomen rannikon myöhäisrautakautiseen tutkimukseen. Omalta osaltaan se täydentää Illinsaaren kuvaa tärkeänä myöhäisrautakauden keskuspaikkana Iijoen suulla, mutta laajemmassa mittakaavassa kohde tai sen löydöt eivät tarjoa kovinkaan paljon uutta niin sanotusti ”jo tiedettyyn”. Siinä missä kohteen merkitys laajemmalle arkeologiselle kувalle Pohjois-Suomen myöhäisrautakaudesta on rajallinen, voi se kuitenkin tarjota oleellista lisää esi-

Bibliografia

Painamattomat lähteet

- Ikäheimo, J. 2016. Janne Ikäheimon muis-tiinpanot käynnistä Museovirastossa 29.9.2016. Kopio kirjoittajan hallussa.
- Kuusela, J.-M. 2016. Ii Illinsaari 7 (Kiviharju W) IIK-16. Myöhäisrautakautisen löytö-paikan kaivaus kesällä 2016. Kaivausker-tomus. Arkeologian laboratorio/Oulun yliopisto: Oulu.
- Sarkkinen, M. 2016. Illinsaari 7 (Kiviharju W). Tarkastuskertomus. Pohjois-Pohjan-maan museo: Oulu.

Elektroninen aineisto

- Museovirasto 2017. Kohdekuvaus kohteesta Illinsaari 7. Kulttuuriympäristön palve-luikkuna. Saatavilla: https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/mjreki/read/asp/r_koh-de_det.aspx?KOHDE_ID=1000027754 (Luettu 7.4.2017).

Tutkimuskirjallisuus

- Hakamäki, V. & Ikäheimo, J. 2015. Iin Illin-saaren Pirttitörmä: asuinpaikka rauta-kauden ja keskiajan taitteesta. *Faravid* 39: 7–22.
- Häkälä, P. & Sorvali, E. 2017. Metallia nä-kyvissä, ja sitten minä vähän innostuin. *Muinaistutkija* 2017 (1): 36–40.
- Jonuks, T. & Konsa, M. 2007. The revival of prehistoric burial practices: three archa-eological experiments. *Folklore. Electro-nic Journal of Folklore* 37: 91–110. DOI 10.7592/FEJF2007.37.burial (Luettu 7.4.2017).
- Kuusela, J.-M. 2015. Iin Illinsaaren Suutarin-niemen myöhäisrautakautinen kalmisto ja sen konteksti. *Faravid* 40: 5–30.
- Kuusela, J.-M., Ikäheimo, J., Hakamäki, V., Vilkkama, R. & Salmi, A.-K. 2013. The late Iron Age/early medieval cemetery of Ii (Northern Ostrobothnia, Finland). *Fen-noscandia Archaeologica* 30: 126–132.

- Kuusela, J.-M., Nurmi, R. & Hakamäki, V. 2016. Co-existence and colonisation: re-assessing the settlement history of the pre-Christian Bothnian Bay coast. *Norwegian Archaeological Review* 49 (2): 177–203.

Loppuviitteet

- 1 Ua-54847, 1048 ± 24 BP, calAD 960–1030 (2σ)
- 2 Polttohauta 1, Ua-50693, 926 ± 40 BP, calAD 1020–1210 (2σ)
Polttohauta 2, Beta-382690, 940 ± 30 BP, calAD 1020–1165 (2σ)

FT Jari-Matti Kuusela toimii post-doc -tutkijana Oulun yliopiston arkeologian oppiaineessa. Hänen nykyinen, Suomen Kulttuurirahaston rahoittama, tutkimus-projektinsa käsittelee Itämeren keskiaikai-sen kaupankäyntiverkoston pohjoista ulot-tuvuutta.
jari-matti.kuusela@oulu.fi